

január 1. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest; *Farkas Judit*, 2009: „Meghalt Gyűrűfű – éljen Gyűrűfű!”. Egy jelképpé vált falutörténet (újra)hasznosítása. *Tabula* 12. 1. 75–94.; *Farkas Judit*, 2014: „Kicsi kis hősök.” Az ökofalu-mozgalom története és gyökerei. *Kovács* 18. 1–4. 43–66. <http://kovasz.uni-corvinus.hu/2014/farkas.php>; *Gombosi Beatrix*, 2015: Örökség és újítás. Magyar Múzeumok. A Pulszky Társaság – Magyar Múzeumi Egyesület online magazinja. http://archiv.magyarmuzeumok.hu/kiallitas/2723_orokseg_es_ujitas (letöltés: 2018. 03. 23.); *Hidasi Ágnes–Mersits Ildikó–Szabó Éva*, 1985: Magyarlukafa építészeti és műemléki vizsgálata. Összefoglaló javaslat. Pollack Mihály Műszaki Főiskola. Kézirat. JPM Néprajzi Adattár 535–86/II.; *Jávorszky Béla*, 2013: A magyar folk története. Kossuth Kiadó, Budapest; *Kovács Katalin*, 1984: Adalékok egy aprófalú huszadik századi történetéhez. Beszámoló egy Magyarlukafán végzett vizsgálatról. Kézirat. JPM Néprajzi Adattár 535–86/II.; *Nomád nemzedék*, 1994: Nomád nemzedék. Ifjúsági népművészeti mozgalom a hetvenes években. Ökotáj 9. 49–59. <http://www.okotaj.hu/szamok/09/maradt.html> (letöltés: 2018. 03. 16); *Tarján Gábor*, 1982: A Dél-Zselic népi építészete. A Janus Pannonius Múzeum Évkönyve 27. 217–266.; *Tarján Gábor*, 1984: Adatok Magyarlukafa társadalom- és gazdaságtörténetéhez. Kézirat. JPM Néprajzi Adattár 535–86/II.; *Tarján Gábor*, 1985: A megmaradás reménysége. In *Tarján Gábor* (szerk.): Magyarlukafa. Néprajzi Műhely 1979–1984. Guzsalyas Kör Közművelődési Egyesület, Pécs; *Tarján Gábor*, 1986: A Guzsalyas Kör. In *Gárdonyi Tamás* (szerk.): Örökség. A Baranya Megyei Múzeumok Kiadványa 1. 1986 október. Pécs. 11.; *Temesi Ferenc*, 2003: Az állami közútkezelés története Baranya megyében. Baranya Megyei Állami Közútkezelő KHT., Kiskőrös; *Zelnik József*, 1973: Egy kezdeményezésről elfogultan. *Honismeret* 1973. 3. 71–75.

Látogatás az Albertfalvi Helytörténeti és Iskolamúzeumban

Albertfalva eredetileg önálló falu, majd nagyközség volt. Megalakulásának idején, 2019-ben ünnepeljük 200. évfordulóját. A település 1950-ben az akkor létrejött Nagy-Budapest XI. kerületéhez került, délről a XXII. kerület budafoki részével, északról a XI. kerületi Kelenfölddel, keletről pedig a Duna folyóval határos. Ezen a 3 km²-nyi területen 2011-ben 12,5 ezer ember lakott. A városrésznek jelenleg három általános iskolája van. A Don Bosco Katolikus Általános Iskola mellett található az Albertfalvi Helytörténeti Gyűjtemény és Iskolamúzeum, melynek megalapítója 1980-ban Beleznay Andor, az albertfalvi Petőfi Sándor Általános Iskola egykori igazgatója volt. Itt dolgozik Ürmös Péter, akit meglátogattam a kis épületben.

– Kérem, mutassa be magát és a múzeumot!

– Ürmös Péter, az Albertfalvi Helytörténeti gyűjtemény és Iskolamúzeum munkatársa vagyok. Korábban sokáig tanítottam a szomszédos Petőfi Sándor Általános Iskolában. Akkoriban segédkeztem a múzeum első formájának kialakításában, ami az iskolaudvaron levő technikai épületben kapott helyet. A múzeumban azóta is félállásban dolgozom.

– Mit tud arról, hogy tavasszal a kerületben járt Habsburg Mihály, illetve IV. Károly király unokája, Habsburg Ottó fia, Habsburg György?

– Én nem vettem részt ezen a rendezvényen, mert itt volt szerepem, vártam a látogatókat. Albertfalvát éppen 200 éve a Habsburg uralkodóházba nőszült Albert Kázmér szásztescheni

herceg alapította és az új település fejlesztésére évtizedekig gondot fordított. E hagyomány örökiként Habsburg Mihály adományából sikerült korszerűsíteni a Mezőkövesd utcai iskolát, és ő azóta is anyagilag támogatja ezt az intézményt. Habsburg Györggyel kapcsolatban annyit mondanék, hogy a két Habsburg ágnek a közös ünnepe e jubileum.

– *Mikor nyílt meg a múzeum?*

– Egy kicsit vissza kell tekintünk az 1828-as iskolakezdesre, az első elemi iskola ekkor alakult. A 150. évfordulóra a Petőfi Sándor Általános Iskola rendezett egy kiállítást, amelyet Beleznay Andor érdemesült iskolaigazgató úr szervezett, illetve gyűjtött be tárgyakat régi albertfalvi lakosoktól. Ez képezte az alapját a Hely- és Iskolatörténeti Múzeumnak, később lettünk Albertfalvi Helytörténeti és Iskolamúzeum. A múzeum akkoriban itt volt az iskolaudvaron, csak azt az épületet lebontották.

– *Mikor látogatható a múzeum és ki a fenntartója?*

– A nyitvatartási időnk kedd, csütörtök és szombat 14–18 óra. A fenntartó a kerület által üzemeltetett, illetve létrehozott Központ Kft., amelyhez a kerületi Újbuda TV, a kerületi Újbuda című újság és a kerületi művelődési házak üzemeltetése is tartozik.

– *A XI. kerületi önkormányzat már nem fenntartó?*

– Egy ideig az volt, de mostanra már kiszervezték és a Központ Kft.-hez került.

– *Kik látogatják a múzeumot?*

– Részben az albertfalvi kötődésű régi és új lakosok, az ide járó és ide járt diákok. Időnként vannak különleges vendégeink, például ezt az oldalt egy japán diákcsoporthoz írta be az emlékkönyvbe, amikor itt tartottak egy kihelyezett órát. Találtak egy üveg japán bort is.

– *Egy tantermes épület volt?*

– A legelső iskolaépület a mai Cérnázógyár helyén állt, ennek a makettjét itt láthatjuk a középső üvegtárolóban, és helyét egy emléktábla jelzi a gyárépület falán. Később ez az épület vándorolt, a következő fázisban a Fő utca – mai Fehérvári út – 26. számú ház helyén volt a 24–29-ben. A következő fázis, amikor 1930-ban megépítették a mellettünk lévő, mai Albertfalva utcai téglapépületet az elemi iskola helyszínének, ennek szomszédságában lévő épület akkor igazgatói lakás volt, jelenleg múzeum. 1948-ban a mai Albertfalva utcai épületre emeletet építettek. Következő lépcsőben egy hatalmas arányú iskolabővítésnek voltunk a tanúi. 1978-tól működik a házgyári elemekből összeállított iskola, végül a sportpályán is épült egy 8 tantermes kisépület. 1992-től a régi téglapépület a nyolcosztályos Albertfalvi Don Bosco Katolikus Általános Iskolának ad otthont, később a Bükköny utca 9-ben óvodát is nyitottak. A házgyári épület megmaradt Petőfi Sándor Általános Iskolának, bár közben lett itt gimnázium is, és felnőttoktatási szakképzésnek is helyt adott. Jelenleg ismét Újbudai Petőfi Sándor Általános Iskolának nevezik. A kis épületben az óvoda lett, azt elvették tőlünk. A sportpályát három részre osztották, az egyik harmada a Petőfi iskoláé, a középső az óvodáé és egy kisebbik része a Don Bosco Iskoláé.

– *A gimnáziumot miért zárták be?*

– Ezt mi sem értjük, ez „kifutó rendszerben” megszűnt. Az általános iskola VIII. osztályig megy. Előtte volt még egy iskolaösszevonás: a Mezőkövesd úti Általános Iskolát megszüntetve egyesítették a két intézményt. Ide jöttek az ottani tanulók, az az iskolaépület pedig ezután a Szent II. János Pál Iskolaközpontnak adott helyet, melyhez egyházi óvoda, általános iskola és hat évfolyamos, két tanítási nyelvű gimnázium tartozik.

– *Milyen értékek vannak itt a helytörténeti gyűjteményben?*

– Elmondtam az iskolatörténeti vonatkozását, az iskolatörténeti emlékek folyamatosan, évről évre bővülnek. Ezt kiegészítve a helytörténeti gyűjteménynek a részeit ismertetném. A folyosón az 1947-től kezdett római kori feltárások anyaga található. Először az öntödei

vállalat telephelyét tarták fel, később, a Savoya Park üzletközpont építéskor is voltak feltárások, az ottani római kori emlékeket kutatták. A folyóson kiállított fotóanyagot az Aquincum Múzeum munkatársai készítették és adományozták nekünk. Itt látható a híres repülőgépgyár makettje, amelynek létrejöttét az motiválta, hogy akkoriban Albertfalván szakképzett asztalosok álltak rendelkezésre a hidrolánok készítéséhez. Ezek fa úszótesten vízre leszálló, vízen sikló repülőgépek voltak. Winkler László repülőgépmérnök és csapata készítette a gépeket, itt az Albertfalva utca Duna felé való folytatásánál voltak a hangárok. Ezen gépeket a szerelőcsarnokban szárazföldi leszállásra is át tudták alakítani, ha kereket kaptak. A repülőgépek szám szerinti típusát, műszaki paramétereit meg lehet keresni a táblán, Winkler László állította össze. Ezt a gyárat a trianoni békeszerződés miatt sajnos be kellett zárni.

– *Ez volt az egyetlen repülőgépgyár Magyarországon?*

– Nem, Mátya földön is volt egy.

– *A múzeumban ki van állítva az iskolai osztályok egy részének fényképe.*

– A 150. évfordulóiig bezárólag az osztálytáblák, évközi események láthatóak. Megmutatnám a legkülönlegesebb részét a kiállításnak, Mahunka Imre (1869–1923) bútorgyáros (1920–1922-ben nemzeti gyűlési képviselő) emlékszobáját, aki a leghíresebb asztalosmesterünk volt. Ő már művészi szinten művelte a bútortípust, ezek a Lyka Károly-féle korabeli füzetekből lettek kivágva. Mahunka az 1900-as párizsi világkiállításon aranyérmeket nyert a bútoraiival. A múzeumban látható bútorgarnitúráját az önkormányzat anyagi hozzájárulásával sikerült megvásárolni egy akkori vevőtől. Különlegessége, hogy a bútorokban található egy cégjelzés, ami fémlemezbe gravírozva lett beszegezve, illetve intarziával is készítették az eredetit. Van egy tálalószekrényünk és egy edényszekrényünk is, ami a Pesterzsébeti Múzeum adományaként került hozzánk. Táblán láthatóak az albertfalvi asztalosdinasztiák jeles tagjai.

– *Milyen részei vannak még a múzeumnak?*

– A múzeum lenti, pincei részén a kápolnatörténet, a helytörténet és a borgyűjtemény látható. A templom azért érdekes, mert a Mahunka-hagyatékából, örökségből lett létrehozva. Az állandó kiállításokat Belezna Andor elképzelése alapján állították össze a munkatársak. Vannak ideiglenes kiállítások is, a nagyteremben lévő táblákat szoktuk hátoldallal megfordítani, azok üresek, és azokon szoktunk ideiglenes festmény-, fotó- és egyéb kiállításokat rendezni. Az alsó szinten lévő négy helyiség gyűjteményei közül a templomtörténet az első. A mai plébániát 1928-ban kezdték építeni Mahunka adományaiból. 1940-ben volt az alapkövetétel, 1941-ben szentelték fel Szent Mihály tiszteletére. Lechner Jenő által Bauhaus stílusban épült. Amíg nem volt meg a mai templom, az 1920-as évektől a helyi kápolna az iskola tornatermében volt berendezve vasárnapként, utána visszarendezték. Egyházilag a budafoki plébániához tartozott. Volt egy kis harangtorony az egyszintes épület tetején. A helytörténeti gyűjtemény legérdekesebb részén korabeli fotók alapján rekonstruálták az akkori Fő utcát, a mai Fehérvári utat. Ezt Sajtos Gyula kolléga, művésztanár készítette. Rajztechnikailag úgy kell elképzelni, hogy egy tekercs papírra rajzolta végig az utcát, nincs megvágva. Ezt Belezna igazgató úr végigfényképezte, hogy lehessen látni az akkori állapotokat. Ezen a területen akkor már bontottak, lakóparkot alakítottak. Volt egy „lóden ház”, a lóden posztógyárnak egy épülete, és itt voltak a repülőgépgyári hangárok korábban. Tizenkét albertfalvi képeslapot ismertünk egészen mostanáig, pár éve előkerült a 13. is. Itt láthatóak a képeslapok, korabeli fotók, meg lehet nézni mindegyik háznál, kinek a tulajdona és milyen funkciót látott el. Külön tárlóban a bontásra került községháza dokumentumai, pecsétjei is láthatóak. Jelenleg nincs községháza, mert Albertfalva Budapest

XI. kerületéhez, a Zombolyai úti polgármesteri hivatalhoz tartozik közigazgatásilag. Kisboltok voltak ezen a területen és vendéglő. A másik képen az iparosoknak a leszármazottjai láthatóak.

– *Milyen érdekességek lettek még kiállítva?*

– Még egy különlegességet mutatok, a céhes zászlót, melynek a zászlórúdja akkor ütötték be a mesterek neveit, amikor letették a vizsgát, és onnantól önálló munkát végezhettek. Látható az asztalosipar céhládája, ebben voltak a céhes iratok. 1886-tól indult ipartestület. A 200 éves évfordulóra kaptuk ezt kölcsönbe a történelmi múzeumtól. Utolsó gyűjtemény pedig a borgyűjtemény. Beleznay igazgató úr nem fogadott el semmit a 30–40 éves igazgatói pályafutása alatt, csak egy-egy üveg bort, és ebből lett összerakva a gyűjtemény.

– *Köszönjük a bemutatást és sok látogatót kívánunk!*

Pálmány Lilla

Trianon áldozatai, a „magyar szívű” cipszerek

A „Kik a cipszerek? – A szepesi szász identitás
családi emlékei” című kiállítás margójára

„Mélységes mély a múltnak kútja” – állapítja meg Thomas Mann, majd hozzáteszi: „Ne mondjuk inkább feneketlennek?”¹ Ebbe, a szinte végtelen verembe az évezredek, évszázadok folyamán népek, nemzetek, civilizációk, nagyhatalmak süllyedtek le. Ahhoz, hogy ráakadjunk többek között az egységes, számban jelentős *cipszer* népre, ennek a kútnak magyar labirintjában száz évre visszamenőleg kell kutakodnunk. A történelemben 100 év nem nagy idő, mégis a ma élő emberek köreiben sokan nem tudják, kiket rejt magában a cipszer elnevezés. Ennek feloldását, megváltoztatását kezdeményezte egy vándorkiállítás *Cipszerek és a reformáció* elnevezéssel 2017–18-ban.² Mintegy ezt folytatva, 2019. október 10-től 2020. február 8-ig az Evangélikus Országos Múzeumban *Kik a cipszerek? – A szepesi szász identitás családi emlékei*³ című tárlat várja látogatóit.

A kiállítás bemutatja a XXI. század embereinek azt a különleges, érdekes, értékes népcsoportot, amely egykor a történelmi Magyarország felvidéki tájegységén elhelyezkedő Szepes vármegyében élt. A ma már csak – Európa különböző részein – diaszpórában létező népnek az őseit a történelmi Magyarországnak e területére – valószínűleg⁴ – II. Géza idején, Németföldről telepítették be. Közismertté, abból eredően, hogy a Szepesség németül *Zips*, cipszer néven váltak. 1271-ben V. István király az értelmes, szorgalmas szepesi szá-

1 Thomas Mann: József és testvérei. <https://mek.oszk.hu/03600/03655/html/01.htm> Leolvasás: 2019. október. 7.

2 A kiállítás állomásai voltak: 2017-ben a Pázmány Péter Katolikus Egyetem, 2018-ban az Országos Széchényi Könyvtár és a német gyökerekkel is rendelkező Hold utcai református gyülekezet temploma.

3 Kurátorok: Czenthe Miklós, az Evangélikus Országos Levéltár vezetője és Harmati Béla László, az Evangélikus Országos Múzeum vezetője.

4 A szászok betelepülésének ideje vitatott. Ahány irodalom, annyi dátum. Ezek közül II. Géza telepítése a legelfogadottabb, de minden bizonnyal több hullámban jöttek be a Szepességbe.

szoknak privilégiumokat adott (önálló jogszolgáltatás a *Zipser Willkühr*, vásártartási, áru-megállító, bányászati jogok, vámmentesesség stb.), amelyeknek következtében lakóhelyeik a művelődésnek, a művészetnek, az iparnak és a kereskedelemnek középpontjaivá lettek és számos helységük várossá nőtt. Az itt élő polgárok – lelkészek, orvosok, írók, iskolamesterek, kereskedők, zenészek, kézművesek, iparosok – pedig a vidék jómódú embereivé váltak. Német anyanyelvük ellenére a Magyar Királysághoz tartozónak érezték magukat, „*azonosultak a Magyarhon ügyével*”⁵ és „*hungarus öntudatú*”⁶ mentalitás jellemezte őket. „*Ez a sok mindenféle tarkabarka nép, ami külső viseletére nézve Árpád és Tuhutum ivadékaihoz hasonlít, csupa merő német – mutatja be őket Jókai –, a nyelvüket megtartották, minden más egyébben magyarokká lettek. [...] Annyi viszontagságos századok során át ezek a német magyarok mindig a legtántorthatatlanabb hívei voltak a nemzeti szabadság ügyének.*”⁷ Évszázadokon keresztül súlyuk, tekintélyük volt a magyar sors alakításában, különös tekintettel a felerősödő Habsburg-ellenesség idején a Bocskai-, a Thököly- és a Rákóczi-szabadságharc szövetségeseiként.

A XVI. században a szászokra nagy hatással volt az európai államok társadalmát, egyházi viszonyait átalakító nagy szellemi mozgalom, a reformáció. A cipszerek szívvel, lélekkel tértek át az evangélikus vallásra.⁸ A tehetős, kulturált, protestáns polgárok pedig a templomaikba neves korabeli német és magyar műhelyek mestereinek ma is a világ legszébb, legértékesebb kincsei közé tartozó alkotásait – gótikus és reneszánsz stílusú, bibliai jeleneteket ábrázoló szárnyas oltárokat, szobrokat – rendelték meg. A prédikátorok az ide összegyűlt embereknek anyanyelven hirdették az új tanokat, melyeket vándordiakokként (peregrinusokként) német egyetemeken (Wittenberg, Jéna, Halle, Heidelberg, Göttinga) sajátítottak el. Ezeknek az eszméknek a terjesztését a szaporodó nyomdászati termékeik is segítették. Lőcsén a XVII. század elején indult virágzásnak a hazai könyvkiadásban is jelentős szerepet játszó Breuer-nyomda. Gondozásában a szepességi nemzetiségek (német, szlovák, magyar) anyanyelvén jelentek meg evangélikus énekeskönyvek, olvasmányok. Ezt illusztrálja például a jelenlegi kiállítás egyik vitrinjében a XVII. századból a Breuer-nyomda miniatűr kivitelezésében Luther Márton kátéja.

A tárlat iskolával foglalkozó részéből kiviláglik, hogy a szepességi városokban terjedő evangélikus vallást képviselő cipszereknek fontos bástyái voltak az egyre nagyobb híreszert tevő iskolák, elit líceumok (Lőcse, Késmárk), ahol polihisztor oktatók adták tovább a tudást tanítványaiknak. Köztük tallózva például a „*magyar Wittenberget*” Bártfán létrehozó Stöckel Lénárd (1510–1560), a természettudós ifj. Buchholz György (1688–1737), a magyar nyelvet kutató és az 1848-as szabadságharcban részt vevő Hunfalvy Pál (eredeti nevén: Paul Hunsdorfer, 1810–1891).⁹

Nem véletlen, hogy a reformáció terjedését kezdettől fogva itt is üldözés kísérte. Bezárták a protestáns templomokat, iskolákat, a nyomdáktól megvonták az engedélyeket, az új hit hirdetőit elüldözték és gályarabságra ítélték. Azonban a rekatolizáció elleni küzdelem nem törte meg a cipszereket, sőt, attól megedzve, sikerült nekik a következő századok fo-

5 *Ábrahám Barna*: A régi Szepesség képe a magyar történetírásban 1945 előtt, <http://adatbank.transindex.ro/regio/kutatoiodalok/index.php?a=htm&k=15&p=157.htm>, Leolvasás: 2019. április 2.

6 Ez azt jelentette, hogy az állampolgári hovatartozáshoz képest a nyelvi összetartozás alárendelt szerepet játszott.

7 *Jókai Mór*: A lőcsei fehér asszony. Révai testvérek, Bp., 1909. 7–9.

8 *Bruckner Győző*: A reformáció és az ellenreformáció története a Szepességben (1520–1745). Előszó. Grill Cs. és Kir. Udvari Könyvkereskedése, Bp., 1922.

9 *Bruckner Éva*: Egy elfelejtett magyar elit iskola: a késmárki líceum. *Polgári Szemle* 2016. 4–6. 395–417.